

Što se tiče »crkve bosanske«, danas je općenito prihvaćeno mišljenje da je to bila jedna heretička sekta. Međutim, usprkos brojnim radovima i naporima pojedinih učenjaka, među njima i D. Mandića, ostala su, kako ističe J. Šidak, ova otvorena pitanja: postanak »crkve bosanske«, »karakter njezina učenja i njezin nestanak, ne samo kao crkvene organizacije nego i kao preostalih tragova patarenstva« (usp. Problem »crkve bosanske« u posljednjih deset godina, Teze referata za Četvrti kongres historičara Jugoslavije, Sarajevo, 16—18. XI 1965).

Moramo prigovoriti i nekim geografskim kartama. Na karti br. 10 teritorij teme Dalmacije nije jasno označen. Karta br. 12 je nepotpuna i ne odgovara stvarnom stanju od XII—XIV stoljeća. Dubrovnik tada nije još imao Pelješac, Primorje i Konavle. Dalmacija nije obuhvaćala tako velik prostor prema unutrašnjosti. Hrvatska se nije prostirala sve do Duklje itd. Karta br. 14 pogrešno je unijeta na to mjesto. Prikazuje današnje granice Bosne, a ne one u XV stoljeću.

Kronologiju hrvatskih vladara u »Dodatku III« trebalo bi saobraziti rezultatima prof. M. Barade, jer genealogija hrvatskih vladara, kako ju je Šišić sastavio, u nekim je pojedinostima zastarjela.

Na kraju da zaključimo. Potrebno je da autor obrati više pažnje i drugim mišljenjima o problemima koja su još uvijek u nauci sporna. Neophodno je, osim toga, konzultirati i noviju literaturu, pogotovu onu poslije II svjetskog rata, pratiti suvremena dostignuća na polju historiografije u Hrvatskoj, bez obzira da li se autor slaže ili ne s mišljenjima do kojih se danas došlo. Isto tako nužno je obazrijeti se i na teme koje danas prevladavaju u suvremenom povijesnom istraživanju u Hrvatskoj. Ta je tematika ne samo drugačija od predratne, nego se i stare teme proučavaju novim metodama. To je utoliko potrebnije, što je autor najavio i drugu knjigu koja bi obuhvaćala noviju povijest Hrvatske.

J. Lučić

J. KALIĆ - MIJUŠKOVIĆ, BEOGRAD U SREDNJEM VEKU.
Beograd 1967, 503.

Beograd, kao grad koji se razvijao na granici dvaju velikih područja, Balkanskog poluostrva i Panonske nizine, i koji je gotovo kroz čitav srednji vek ostao granični grad o koji su se i preko koga sukobljavale velike sile, prilično rano je zainteresovao istoričare. No i pored toga, tek je nedavno u izdanju SKZ izašla kritički rađena istorija Beograda u srednjem veku.

Prilazeći ovom poslu, autor Jovanka Kalić-Mijušković našla se pred složenim i delikatnim zadatkom da prikaže iz svih aspekata srazmerno dug period u prošlosti Beograda. Posao je bio utoliko teži što se o Beogradu moglo govoriti samo u okviru zbivanja na širem području. Zato je autor morao da koristi vrlo obimnu, kako publikovanu tako i neobjavlvenu građu i da konsultuje brojnu stranu i domaću literaturu, što je zahtevalo mnogo vremena i truda, koji je, možemo slobodno reći, urodio plodom.

Mada se ova opširna studija odnosi na Beograd u srednjem veku, tj. na period od VII st. do 1521, autor je zbog kontinuiteta u izlaganju obuhvatio u glavnim crtama i predslovenski period.

S obzirom na veliku nesrazmeru u sačuvanim izvorima za pojedina razdoblja, svi periodi iz prošlosti Beograda nisu mogli biti podjednako zastupljeni. To naročito važi za prve dve glave: »Beograd od VII veka do 1018. godine« i »Istorija Beograda do dolaska pod srpsku vlast«. No i pored toga, autor je, pažljivo koristeći sačuvanu građu, uspeo da govoreći o Beogradu iz kraja XI st. iznese interesantne i za nauku nove podatke o krstašima, koji su polazeći u prvi krstaški rat opustošili Zemun i naterali stanovništvo Beograda da se povuče u šume.

O Beogradu pod srpskom vlašću (1284—1319) nije se moglo mnogo novog reći, ali se izvodi interesantan zaključak da je u to vreme, a i kasnije, osnovni živalj u Beogradu bio srpski (72).

Period od 1319. pa do 1404, kad je Beograd ponovo pod Ugarskom, obrađen je kroz srpsko-ugarske odnose prožete čestim sukobima, koji su učinili da je Beograd, kako kaže autor, u XV st. ušao kao malo ugarsko pogranično utvrđenje i još manje gradsko naselje. Pod srpskom vlašću Beograd dobija novu fizionomiju, jer ga despot Stefan sistematski izgrađuje i kao tvrđavu. i kao naselje i tu prenosi prestonicu. Ovom periodu, koji je za Beograd značio privredni i kulturni procvat, kad je grad dobio svoju konačnu fizionomiju tj. bio utvrđen i izgrađen kao tipičan srednjeevropski grad, autor posvećuje dosta pažnje, ističući pre svega despotove napore da ga učini stvarnim centrom svoje države, a zatim određujući njegovo mesto u tranzitnoj trgovini Balkana i u vezi sa tim i mesto dubrovačkih trgovaca u ovoj trgovini.

Vraćanje Beograda Ugarskoj 1427. značilo je veliku prekretnicu u njegovom razvoju, jer sad postaje pogranični ugarski grad, tako da se njegova istorija počev od 1440. odvija u okviru tursko-ugarskih sukoba. Ovo je i period kad su izvori u Beogradu sve brojniji, pa je autor mogao da događaje prati sistematski i detaljno. Već se o opsadi Beograda iz 1440. govori sa mnogo detalja kako o turskim pripremama za napad, tako i o organizovanju odbrane od strane Ugarske.

Opsada Beograda 1456. zauzela je vrlo značajno mesto. Tu su najpre obuhvaćena bezuspešna nastojanja ugarskog dvora i pape da zainteresuju zapadni svet za pokretanje jedne široko zamišljene akcije protiv Turaka, a zatim vrlo obimne pripreme Turaka za taj pohod. Autor se zatim osvrće na situaciju u Ugarskoj uoči opsade, koja je, najblaže rečeno, bila prilično nesređena, što se vidi i iz činjenice da su kralj i mnogi velikaši napustili Budim i povukli se na sigurnija mesta, a odbrana grada bila je poverena Janku Hunjadiju, Mihajlu Silagyju i papskom legatu Kapistranu, koji je uspeo da prikupi veliki broj krstaša za odbranu grada. O samoj borbi za Beograd sačuvano je dosta podataka kako sa hrišćanske tako i sa turske strane, pa je autor uspeo da tok borbe, naročito onih odlučujućih dana 21. i 22. jula, prikaže vrlo detaljno. Tom prilikom se autor osvrće i na jedno od dosta raspravljanih pitanja u nauci: ko je odigrao najvažniju ulogu u odbrani Beograda 1456, Hunjadi ili Kapistran, i s pravom zaključuje da je papa Kalikst III svakako bio u pravu kad je Kapistranu dodelio ulogu propovednika koji je podsticao na borbu, a Hunjadiju ulogu organizatora i vojnog zapovednika. Za Beograd su se, po rečima autora, borili svi, a ishod borbe su kao i svuda odlučili vojnici (165).

Jedno poglavlje u radu posvećeno je Ugarskoj posle Hunjadijeve smrti. To je period obračunavanja dveju najmoćnijih porodica u Ugarskoj — Hunjadijevaca i Celjskih. Usled unutrašnjih sukoba, Beograd je bio sasvim zapostavljen i to u vreme kad mu je pretila sve veća opasnost od Turaka. Autor se osvrće i na stanje vojske u Beogradu i na južnoj ugarskoj granici, koje je bilo krajnje zabrinjavajuće, a istovremeno prati i sve tursko-ugarske sukobe do 1521, koji su postali gotovo svakodnevniji i odvijali se tu pored Beograda. Pominje se i ustanak seljaka pod Dožom, a u vezi sa tim i učešće vojske iz Beograda u ugušivanju ovog ustanka, ali se ističe da nije poznato kako su se držali građani Beograda u tim događajima.

Poslednjim godinama ugarske vlasti nad Beogradom posvećeno je mnogo pažnje. Autor se s jedne strane osvrće na nesređene prilike u Ugarskoj uoči odlučujućeg turskog napada 1521, koje su učinile da je sultanu put za Beograd bio otvoren, a s druge na prilike u samom Beogradu, koji je odavao utisak zapuštenog grada, kao i sva pogranična naselja. Borba za Beograd, kaže autor, počela je još jula 1521, a završila se tek 28. avgusta kad je potpisan protokol o predaji grada. Sledećeg dana turska vojska je stvarno zaposela tvrđavu, a uprava u gradu je

poverena Bali-begu, sinu Jahja-paše. Tako je, ističe autor, Beograd počeo život jednog turskog grada na periferiji carstva, a Ugarska se srazmerno brzo pomirila sa ovim gubitkom.

Pored ove više političke istorije, autor se osvrće i na unutrašnji život grada, naročito u periodu od 1427. do 1521, na koji se odnosi poslednja, VIII glava. U okviru toga govori se najpre o organizaciji uprave u prvoj polovini XV st., kad je Beograd bio stavljen pod jurisdikciju mačvanskog bana, ali sa posebnim položajem u okviru banovine, a zatim o ličnostima koje su upravljale gradom. Među njima najpre se pominje kastelan, koga postavlja sam kralj iz redova nižeg plemstva. Njegov zamenik bio je vicekastelan. Pored toga, u gradu je bio i kapetan kao zapovednik vojnih odreda. Na taj položaj su obično bili postavljeni istaknutiji ugarski velikaši, koji su, kako autor kaže, svojim materijalnim stanjem bili izvesna garancija za očuvanje grada (274). Autor zatim ističe da je za vlade Matije Korvina Beograd postao banovina u čiji sastav ulaze Slankamen i Zemun. Ličnost bana kao vojnog zapovednika prikazana je sa dosta argumenata, a bačeno je prilično svetlosti i na poslove koje su banovi obavljali u mirna vremena. Pored bana, koji je bio okružen svojim ljudima i imao čitav mali dvor, pominje se i viceban, a od vremena Matije Korvina i providur, koji se brinuo o snabdevanju grada. Zatim se pominju sudije i skup građana, »totus populus«, čija uloga i prava nisu dovoljno jasna. U radu se govori i o gradskoj privredi: zemljoradnji, pčelarstvu, ribolovu, zanatima i dr. O trgovini u Beogradu govori se na osnovu dubrovačkih izvora jedino sačuvanih, pa je razumljivo što se najviše govori o dubrovačkim trgovcima. Napominje se i to da je u trgovini sa Beogradom učestvovalo mnogo više dubrovačkih građana nego vlastele, a trgovinom se bavilo i stanovništvo Beograda. Od predmeta trgovine na prvo mesto se stavljaju metali, zatim tekstil, zanatski proizvodi i dr., a posebno se ističe trgovina ugarskom solju, koju su Dubrovčani prodavali ne samo u Beogradu, nego i po drugim gradovima. Zatim se govori o crkvenim prilikama i ističe se da je za vreme despotovine Beograd bio sedište mitropolije, a da je uz to postojala i katolička episkopija. Pod ugarskom vlašću, isključujući period Matije Korvina, srpska crkva u Beogradu gubi svoj značaj.

U odeljku o stanovništvu ističe se da je u Beogradu živelo brojno srpsko stanovništvo, čiji kontinuitet nije dolazio u pitanje, ali se napominje da su Srbi u vreme ugarske uprave nad Beogradom bili potisnuti u drugi plan i živeli u donjem gradu i van grada. U gradu je bilo najviše Mađara i Srba, a bilo je tu i mnogih drugih naroda, tako da se može zaključiti, ističe autor, da je Beograd uoči 1521. imao pomalo internacionalni karakter (313).

U radu je postavljeno i pitanje dobijanja građanstva Beograda, upravo ko je sve mogao postati građanin toga grada, a s tim u vezi i učešće Srba u gradskoj upravi, na koje se zbog nedostatka podataka nije mogao dati određeni odgovor.

Pišući istoriju srednjevekovnog Beograda, autor je nastojao da život ovog grada obuhvati što svestranije. Sačuvana građa, je, međutim, diktirala način izlaganja i obradu pojedinih pitanja, pa je i razumljivo što se najveći deo ove opsežne i izvanredne studije odnosi na politička zbivanja, dok je privreda grada, uključujući unutrašnje uređenje i stanovništvo, dobila drugo mesto.

Na kraju se mora istaći zasluga J. Kalić-Mijušković što je uspela da se izdigne iznad najčešće suvoparnih izvora i da nam na lak, živ i zanimljiv način izloži obimnu i često monotonu građu o Beogradu u srednjem veku.

Dušanka Dimić-Knežević

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA XIX—XX

1966—67

Redakcioni odbor:

KONSTANTIN BASTAIĆ

IVAN KAMPUŠ

OLEG MANDIĆ

BERNARD STULLI

JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik:

JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

Štampanje dovršeno 18. XII 1968.